

УДК 340.1

Шевчук Любомир Васильович,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
ПВНЗ Університет Короля Данила

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ В КОНСТИТУЦІЙНИХ АКТАХ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті здійснюється виокремлення основного ідеологічного спрямування положень конституційних актів періоду західноукраїнської Народної Республіки. Акцентується увага на тому, що правова ідеологія, яка утверджувалася в той час характеризувалася ліберальним спрямуванням. Однак, вагомий вплив на право того часу відігравали соціалістичні погляди. Визначальний вплив на зміст правової ідеології конституційних актів ЗУНР мала, на думку автора, австрійська правова система, а також ідеї соборності українських земель. Відомо про ти конституційні проекти, один з яких отримав практичну реалізацію будучи прийнятим 13 листопада 1918 р. як Тимчасова конституція. Правова ідеологія українського конституціоналізму досліджуваного періоду характеризується як ліберальна, оскільки в конституційних актах основоположною була ідея соціальних і громадянських прав і свобод громадян.

Ключові слова: правова ідеологія, Конституція ЗУНР, ЗУНР, конституційні акти, лібералізм, соціалізм.

Постановка проблеми. Цьогоріч минає сто років з моменту проголошення Західноукраїнської Народної Республіки. Короткотривалий період її існування жодним чином не вплинув на активні процеси державотворення, що мали місце протягом 1918-1923 рр. Більше того, саме в умовах ЗУНР була сформована найдієвіша система правовідносин у порівнянні з іншими українськими національними урядами періоду національно-демократичної революції 1917-1921 рр.

Актуальність нашого дослідження обумовлюється тим, що система правових норм, яка формувалася на західноукраїнських землях була реципійована з правової системи Австро-Угорщини, а тому зберіглася чітка традиція романо-германського права, в основі якого була ліберальна ідеологія. З іншого боку, наростання на межі XIX – XX ст. соціалістичного руху та поширення комуністичних ідеалів призвело до виокремлення специфічного симбіозу, внаслідок якого сформувалася ідеологія нового типу, яка передбачала не лише ліберальний підхід до утвердження норм права, а й до вирішення суспільних відносин. Після створення ЗУНР, було сформовано кілька правових актів, які мали статус конституційних. Вони були різні за змістом і за характером, але у своїй основі зберігали ліберальний і демократичний правовий зміст, що на нашу думку, навіть заважав їх реалізації в умовах військового конфлікту з Польщею, а також процесом облаштування повоєнного світу. З огляду на відсутність наукових праць у даній сфері видається доцільним і науково актуальним дослідити дану проблематику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській історико-правовій науці протягом останніх років зростає увага до дослідження особливостей національного державотворення з огляду на його ідеологічну складову. Правова ідеологія, яка в незалежній Україні тільки формується, повинна ґрунтуватися на міцних історичних підвалинах. Окрім того, в Україні міцна і тривала практика формування конституційного законодавства.

Вивчаючи зміст правової ідеології часів ЗУНР, слід розділити теоретичну базу на дві частини. До першої належать праці українських правників, які аналізували зміст системи права і законодавства, що встановлювалася на західноукраїнських землях з листопада 1918 р. До другої – праці правників, які вивчали зміст та еволюцію правової ідеології на українських землях і взаємозв'язок з відповідними процесами на європейському континенті.

Загалом, методологічною основою нашого дослідження стали праці М.І.Луцького, М.М.Мацькевича, П.Б.Стецюка, Б.Й.Тищика та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних ідеологічних засад конституційних актів Західноукраїнської Народної Республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Листопадовий зрив у Львові призвів до встановлення у краї національної української держави, яка досить швидко вжила заходів до свого інституційного оформлення. Характерною рисою державотворчих процесів у Галичині було формування норм конституційного законодавства, традиційного власне українській правовій традиції. Якщо норми цивільного та кримінального права були рецепційовані з австрійського, то текст прийнятої 13 листопада 1918 р. Конституції відображав історично сформовані підвалини до організації державної влади та врахування принципів народовладдя і демократії.

Відомо про кілька проектів конституцій, які розроблялися та діяли в ЗУНР, але найяскравішими з них є «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» прийнятий 13 листопада 1918 р., проект конституції С.Дністрянського та конституційний проект, який у 1921 р. представили на розгляд Ліги Націй. М.Луцький таку законотворчу активність пояснює тим, що «більшість учасників державотворчого процесу того часу були правниками, випускниками юридичного факультету Львівського університету і мали власне бачення структури, принципів та механізмів побудови і функціонування держави» [4, с. 207].

Слід також зауважити, що прийнятий 13 листопада 1918 р. правовий акт був досить лаконічним за своїм змістом і нагадував радше інструкцію організації держави. Саме конституційне законодавство було значно ширшим. На думку Б.Тищика, до нормативно-правових актів, які доповнювали конституцію ЗУНР можна віднести Закони «Про тимчасову адміністрацію», «Про Виділ Української Національної Ради», «Про незайманість членів Української Національної Ради», «Про спосіб оповіщення законів і розпорядків», «Закон про мови», «Закон про громадянство» та ін. [9, с. 303–308]. Окремі з цих законів, як наприклад «Про тимчасову адміністрацію» був прийнятий Українською Національною Радою ще 18 жовтня 1918 р. в умовах відсутності національної держави, але зберігав чинність і після прийняття конституції. Загалом до сфери конституційного законодавства ЗУНР можна віднести цілу групу нормативно-правових актів, які регламентували процедуру функціонування основних суспільних сфер.

Якщо характеризувати їх ідеологічну спрямованість, то можна однозначно вказувати на яскраво виражений ліберальний зміст, оскільки основоположним їх змістом було гарантування особистих прав і свобод людини, а держава мала стати механізмом досягнення соціальної гармонії. Чітко був дотриманий принцип поділу влади та акцентувалася увага на винятковій формі республіканізму. Однак, слід наголосити на притаманні тогочасній політичній думці консервативні ідеали, які обумовлювалися рядом суб'єктивних і об'єктивних чинників.

Суб'єктивними чинниками були:

- 1) усталені в умовах імперського законодавства Австро-Угорщини консервативні практики правотворення, що проявлялися в поміркованій еволюції суспільних відносин;
- 2) відсутність реального практичного досвіду у формуванні державного законодавства (практика нормотворення у стінах Галицького крайового сейму була досвідом у процесі вирішення господарських і фінансових питань, що виникали у ЗУНР).

Об'єктивними були:

- 1) умови військового часу, які не дозволяли реалізувати принципи народоправ'я і широких соціальних свобод;
- 2) поширення соціалістичної ідеології в кінці XIX ст., врахування, якої у нормотворчій практиці призвело до виокремлення консервативного лібералізму, який гарантував особисті права людини через збереження традиційних форм організації держави, які уникали широкої участі населення в управлінні країною.

Загалом, усі згадані закони регламентували роботу окремих органів влади та доповнювали зміст «Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії». Сама конституція була дуже стислою і лаконічною. Вона складалася з п'яти розділів (артикулів): I. – Назва, II. – Границі, III. – Державна суверенність, IV – Державне заступництво, V. – Герб і прапор» [8, с. 3–4]. Однак, такий обсяг конституції говорив про її консервативне спрямування, але зміст статей мав виразний ліберальний характер, що підтверджує

наведену нами тезу про ліберальний консерватизм властивий для галицької правової думки досліджуваного періоду.

Виявом демократизму «Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» було декларування принципу народовладдя у країні й проголошення загального, рівного, безпосереднього, таємного і пропорційного права голосу із рівними правами чоловіків та жінок. Цим шляхом передбачалося скликання Установчих зборів, які й мали здійснювати державну владу від імені українського народу. До часу їхнього скликання вся повнота влади належала УНРаді, яку М. Мацькевич пропонує класифікувати у вигляді конституанти й одночасно загальнонаціонального законодавчого органу [5, с. 258] та Державного секретаріату, що мав виконавчі функції.

Окрему увагу слід звернути також і на конституційний проект автором якого був відомий галицький правник С.Дністрянський. Проект був підготовлений у 1920 р., а його безпосереднім замовником, на думку П.Стецюка був Є.Петрушевич [7, с. 59]. На відміну від затвердженої у листопаді 1918 р. тимчасового проекту конституції, сформований проект С.Дністрянського був більш виважений і ґрунтовніший. Позитивним було і те, що автор врахував увесь попередній європейський досвід у сфері конституціоналізму, при цьому акцент робився на ліберальні приклади конституцій. У 130 статтях, які ділилися на три окремі глави «Держава і право», «Державна влада» та «Право народів на самовизначення» [2], чітко регламентувалися основні норми права стосовно поділу трьох окремих гілок влади, які мали бути незалежними. Окрім іншого, основний акцент робився на забезпечення соціальних прав і свобод громадян.

У першій главі містяться розділи «Людські та громадянські права», «Права народу», які були яскравим виразом ліберального типу правової ідеології, оскільки ставили особисті права окремої людини в прерогативу розвитку держави [3].

Ліберальний характер конституційного проекту С. Дністрянського проявляється у трьох основоположних складових – існування постулату про правову, самостійну (суверенну), демократичну, соціальну та національну державу; людина, з її правами та свободами, визнається державою як найвища соціальна цінність; поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову з одночасною самостійністю місцевого самоврядування [4, с. 212].

Можна стверджувати, що притаманний конституційному законодавству ЗУНР лібералізм, мав у своїй основі постулат про державу соціального типу з високими демократичними нормами та повною незалежністю усіх гілок влади.

Третій конституційний проект, який заслуговує уваги в контексті визначення її ідеологічного змісту, був представлений на розгляд громадськості 30 квітня 1921 р. під час засідання послів Ради Антанти. Представлений конституційний проект отримав назву «Основи державного устрою Галицької республіки», а його основною метою було декларування готовності до самостійного існування державного утворення українців та відповідного міжнародного сприяння у звільненні територій від польської окупації. Основним виразом ліберальної правової ідеології можна вважати такі основоположні права і свободи людини, які проголошувалися в конституції, а саме: право на громадянство; рівність перед державою та законами; доступ до публічної влади; недоторканість майна та побуту; право на підприємницьку діяльність; недоторканість особистих прав і свобод; недоторканість житла; таємниця листування; право на збори та заснування об'єднань; право публічного висловлювати власні переконання; свобода віросповідання; право на освіту та заняття наукою [2, с. 567–568]. Наведені соціальні права і гарантії були новими для тогочасної правової і конституційної думки, а тому викликали навіть закономірне здивування.

Згаданий конституційний проект складався з 12 розділів та перехідних положень, що загалом вміщували 42 статті (артикули). Розділи мали назву: «Державна суверенність»; «Державна територія»; «Державні народности»; «Форма правління»; «Загальні права горожан»; «Державна рада»; «Президент Держави»; «Державна міністерія»; «Національні права»; «Судівництво»; «Адміністрація»; «Оружна сила» [1]. Проект був об'ємним і, мабуть, найдемократичнішим серед тогочасних європейських конституцій. Головний принцип цього Проекту – принцип народовладдя, оскільки саме жителям країни належали суверенні права держави [1].

Аналізований проект був також просякнутий моральними нормами, які на думку українських дослідників мали забезпечити матеріальний добробут жителів [2, с. 567], через досягнення морального забезпечення населення.

Висновки. Визначаючи зміст правової ідеології конституційних актів ЗУНР можна сформулювати наступні висновки:

- досвід участі українців у представницьких органах влади Австро-Угорщині (Галицькому сеймі та імперському парламенті) сприяв активній законотворчій діяльності. Однак з огляду на сукупність внутрішніх та зовнішніх обставин, основний акцент робився на конституційне законодавство, яке стало володіло оригінальним підходом до визначення форми державного ладу, співвідношення гілок влади та громадянських прав і свобод;

- протягом 1918-1921 рр. було сформовано три конституційні проекти, а саме: «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» прийнятий 13 листопада 1918 р., проект конституції С.Дністрянського та конституційний проект «Основи державного устрою Галицької республіки» який у 1921 р. представили на розгляд Ліги Націй;

- за ідеологічним спрямуванням дані правові акти належали до ліберального типу, оскільки основну увагу зосереджували на гарантуванні різного роду прав і свобод для громадян країни, чіткого розподілу повноважень органів державної влади. «Основи державного устрою Галицької республіки» був найдемократичнішою конституцією досліджуваного періоду в повоєнній Європі і демонстрував не тільки зрілість політико-правової і законотворчої думки галичан, а й готовність до формування національної держави на західноукраїнських землях;

- основним фактором, що перешкоджав реалізації державницьких устремлінь галичан, був зовнішньополітичний. Традиційний ліберальний світогляд галицьких правників, які не відходили від усталеної в Австро-Угорщині правової системи і покладалися на розв'язання військового конфлікту з Польщею через демонстрацію власних конституційних актів на розгляд європейських держав, не мав позитивних наслідків.

Список використаних джерел

1. Архів УКУ, ф. Колекція документів ЗУНР, оп. 1, спр. 309. – (Машинопис. Оригінал).
2. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Документи і матеріали : у 5 т. Т. 2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. / за ред. О. Карпенка; укл. О. Карпенко, К. Мицан. – Івано-Франківськ, 2001. – 712 с.
3. Конституція Західно-Української Народної Республіки (проект Станіслава Дністрянського) 1920 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constituanta.blogspot.com/2012/08/1920.html>.
4. Луцький М. І. Право і система законодавства Західно-Української Народної Республіки : монографія / М. І. Луцький. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. – 412 с.
5. Мацькевич М. М. Конституційне законодавство у ЗУНР: історико-правові аспекти / М. М. Мацькевич // Право України. – 2011. – № 2. – С. 255–261.
6. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша : посіб. для студ. / П. Б. Стецюк. – Львів : Астролябія, 2004. – 232 с.
7. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Б. Стецюк. – Львів : [б. в.], 1999. – 232 с.
8. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню дня 13 листопада 1918 р. // Зб. законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки. – Станіславів, 1918. – С. 3–4.
9. Тищик Б. Конституційне законодавство Західно-Української Народної Республіки // Наук. зб. Укр. вільного ун-ту. – Мюнхен ; Львів, 1995. – Т. 17. – С. 303–308.

Шевчук Л. В. Отображение правовой идеологии в конституционных актах Западно-Украинской Народной Республики

В статье осуществляется выделение основного идеологического направления положений конституционных актов периода Западно-Украинской Народной Республики. Акцентируется внимание на том, что правовая идеология, которая утверждалась в то время характеризовалась либеральным направлением. Однако, особое влияние на право того времени играли социалистические взгляды. Определяющее влияние на содержание правовой идеологии конституционных актов ЗУНР имела, по мнению автора, австрийская правовая система, а также идеи соборности украинских земель. Известно о трех конституционных проектах, один из которых получил практическую реализацию и был принят 13 ноября 1918 как Временная конституция. Правовая идеология украинского конституционализма исследуемого периода характеризуется как либеральная, поскольку в конституционных актах основополагающей была идея социальных и гражданских прав и свобод граждан.

Ключевые слова: правовая идеология, Конституция ЗУНР, ЗУНР, конституционные акты, либерализм, социализм.

Shevchuk L. V. The mapping of legal ideology in the constitutional acts of the West Ukrainian People's Republic

The article highlights the main ideological direction of the provisions of the constitutional acts of the period of the West Ukrainian People's Republic. Attention is focused on the fact that the legal ideology, which was approved at that time, was characterized by a liberal direction. However, socialist views played a special influence on the law of that time. According to the author, the Austrian legal system, as well as the ideas of conciliarity of the Ukrainian lands, had a decisive influence on the content of the legal ideology of the constitutional acts of the ZUNR. Three constitutional drafts are known, one of which received practical implementation and was adopted on November 13, 1918 as a Provisional Constitution. The legal ideology of the Ukrainian constitutionalism of the studied period is characterized as liberal, since the idea of social and civil rights and freedoms of citizens was fundamental in the constitutional acts.

Key words: legal ideology, Constitution ZUNR, ZUNR, constitutional acts, liberalism, socialism.

Надійшла до редакції 3 червня 2018 р.

